ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 13, številka 3, november 2009 · ISSN 1408-2969

FEMINIZEM: »MOŠKO« IN »ŽENSKO« V FILOZOFIJI

Genevieve Lloyd

»Moškost« razuma

prevedla Smiljana Gartner

Citiranje: Genevieve Lloyd, »»Moškost« razuma«, *Analiza: časopis za kritično misel* 13, št. 3 (2009): 123–127.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je izvirna tiskarska datoteka številke, ki ji je bil leta 2026 dodan ta naslovni list. Strani in prelomi ustrezajo tiskani izdaji.

Genevieve Lloyd
Prevedla Smiljana Gartner

'Moškost' razuma*

Kaj natančno pomeni "moškost" Razuma? Jasno je, da to, kar imamo v zgodovini filozofskih misli, ni zgolj nasledstvo površinskih mizoginističnih odnosov, ki jih lahko sedaj zavržemo, pri tem pa pustimo globlje strukture naših idealov Razuma nedotaknjene. V igri je več kot samo dejstvo, da so filozofi v preteklosti verjeli v pomanjkljivost ženskega značaja. Nekateri izmed njih so dejansko verjeli, da so ženske manj racionalne kot moški, zato so lastne idealne predstave o racionalnosti oblikovali na podlagi moških paradigem. Toda prepričanje o moškosti Razuma ima globlje korenine. Naše ideje in ideali o moškosti in ženskosti so bile oblikovane znotraj struktur dominantnosti, kot so superiornost in inferiornost, 'norma' in 'razlika', 'pozitivno' in 'negativno', 'bistveno' in 'dopolnjujoče'. Zraven tega sama distinkcija moško-žensko ni delovala kot strogo opisno načelo klasifikacije, temveč kot izraz vrednosti. S poistovetenjem moškosti s superiornostjo se srečamo že pri pitagorejcih. Kar je cenjeno, pa naj bodo to liha števila napram sodim, 'agresivne' spretnosti in sposobnosti napram 'vzgojnim' ali pa Razum napram čustvom, je bilo brez nadaljnjega poistovetenо z moškostjo. Znotraj tega konteksta, to je znotraj konteksta, kjer so pojmu moškosti priključene prioritetne značilnosti, ni zgolj naključje, da je ženskost oziroma da so ženske značilnosti oblikovane kot inferiorne – ali ostreje, da so oblikovane kot 'komplementarne' moškim normam človeške odličnosti. Racionalnost je bila razumljena kot preseg ženskosti; sama 'ženskost' pa je bila delno oblikovana z njeno pojavnostjo znotraj te strukture.

Ob odkritju te nepoštene diskriminacije je razumljivo, da poskušamo elementom, ki so bili razvrednoteni, zagotoviti pozitivno vrednost. Toda pristranskost, ki smo ji priča, je zapletena še z dejstvom, da je bil koncept ženskosti, kot ga imamo, delno oblikovan (in razlikovan) na podlagi moških norm. V nasprotju s filozofi iz preteklosti bi lahko trdili, da sta, glede na posedovanje Razuma, oba biološka spola enaka in da se mora ženskam priznati sposobnost polne udeležbe v njegovi kulturni manifestaciji. Vendar je lahko takšen pristop, kot je, na primer, pristop Simone de Beauvoir, ki je razvila idejo feministične prilastitve ideala presežnosti, poln težav. Ni namreč enostavno vključiti žensk v kulturni ideal, ki je opredeljen v nasprotju z ženskostjo. Res je, da je politično pomem-

* Prevedeno po G. Lloyd 'Maleness' of reason. V Sample, J. R.; Mills, W. C. in Sterba, P. (ur.), *Philosophy: The Big Questions*. Oxford: Blackwell, 2004, str. 78-82.

bno utrditi stališče, da ima ženska enake racionalne lastnosti in da ima pravico do vstopa v javno sfero, znotraj katere so le-te razvite in manifestirane. Toda s tem še ne prodremo v samo srž konceptualne kompleksnosti družbenospolnih razlik. Še več, z nekateri načini, s katerimi želimo zavrniti eno vrsto izključevanja, kot je, na primer, način Simone de Beauvoir, lahko samo še okrepimo druge vrste izključevanja. Zakaj zdi se, da s tem sprejmemo idejo razvrednotenja izključenih osebnostnih lastnosti, ki so tradicionalno povezane z ženskostjo, hkrati pa potrdimo predpostavko, da so vredne pozornosti zgolj tiste človeške odličnosti in vrline, ki so ponazorjene v vrsti aktivnosti in zadev, povezanih z moškostjo.

Konceptualna kompleksnost povzroča težave tudi različnim alternativnim odgovorom. Vzemimo, na primer, izvorno različico Rousseaujeve ideje o enakopravnosti, a različnosti ženskega uma. Zdi se, da bi lahko na enostaven način potrdili idejo o vrednosti in moči posebnih 'ženskih' značilnosti, ne da bi se pri tem zavezali oziroma strinjali s kakšnimi prikrito predpostavljenimi 'normami'. A iztrgati koncept ženskosti iz intelektualnih struktur, znotraj katerih se je naše razumevanje biološkospolnih razlik oblikovalo, je veliko težje delo, kot se zdi na prvi pogled. Sama ideja, da imajo ženske svojstven intelektualni in moralni značaj, je bila namreč delno oblikovana znotraj filozofske tradicije, kateri pa se lahko sedaj zdi, da je taista ideja reakcija na njihova tradicionalna stališča. Vse dokler ne bodo razumljene sestavne značilnosti naših družbenospolnih konceptov, je kakršenkoli poudarek na predpostavljenem svojstvenem načinu razmišljanja in morale izpostavljen nevarnosti, da se ujame v globljo, starejšo, strukturo moških norm in ženskega dopolnjevanja. Zgolj potrditev vrednosti in pomembnosti "ženskosti" ne more pretresti temeljnih normativnih struktur, saj se bo pojavila, ironično, na področju, ki je nanjo že pripravljeno – na področju intelektualne tradicije, ki si prizadeva, da bi jo zavrnilo.

Potemtakem je razumljivo, da pomeni sprejetje ideje Kantove etike o polarizaciji povezavo moralne vrednosti "ženskosti" z osebnim, partikularnim (kot nasprotje univerzalnemu in nepristranskemu) in s toploto občutkov (napram hladnemu in abstraktnemu Razumu). Vendar je ob tem pomembno zavedanje, da "izključitev" ženskosti ni temeljila na neposredni zavrnitvi. Komaj opazna sprava je bila vgrajena v družbeno organizacijo biološkospolne delitve (temelječa oziroma upravičena s pomočjo filozofske misli), ki je dovolila, da so se "ženske" lastnosti in dejavnosti ohranjale in podcenjevale. Ne moremo trditi, da so moški spregledali pomembnost in privlačnost "ženskih" lastnosti – v ženski – ali da niso galantno priznali osiromašenje moškega Razuma. Prej nasprotno. V veliki meri zatiranje in ostali sorodni pojavi 'ženskega roda' sobivajo z namenom, da ta manko moške zavesti, ki bi ga bilo nujno potrebno zapolniti z 'ženskostjo', postane prednost. Zagovorniki, ki sprejemajo in potrjujejo idejo o moči ženske 'različnosti', se tega ne zavedajo, s tem pa so obsojeni na ponavljanje nekaterih najbolj žalostnih zgodb v zgodovini zahodne misli.

Vsebina pojma ženskosti, ki se veže na njen podrejeni status, se je oblikovala znotraj intelektualne tradicije. Kar se je zgodilo, ni bila preprosta izključitev žensk, temveč oblikovanje ženskosti skozi to izključitev. Presenetljivo je, da bi moral imeti Hegel, razvpit tolmač 'spodnjega sveta (pekla)' ženskosti, takšen

vpogled v konceptualno kompleksnost biološkospolne razlike. Heglova diagnoza 'ženskega rodu' se pojavi v širšem okviru, to je v okviru, ki potrjuje idejo, da je potrebno ženske pregnati na področje zasebne sfere. Toda njegovo razumevanje kompleksnosti in patosa družbenospolnih razlik na nek način to prekosi. Videl je, da življenje v spodnjem svetu pogojuje obliko ženske zavesti; da različnost 'ženskosti' ni golo dejstvo, temveč struktura, ki je v veliki meri nastala skozi zatiranje. Strinjanje s tem pa še ne pomeni zanikanja, da ima 'ženskost' lastne moči in vrline. V trenutni klimi kritičnega premišljevanja o idealih Razuma lahko vidimo, da nekatere moči ženske 'različnosti' izhajajo ravno iz njihove izključenosti iz 'moškega' načina razmišljanja. Določena izključitev iz dominantnih, domnevno 'naprednejših' oblik abstraktnega razmišljanja in moralne zavesti je tako lahko v trenutku, ko postanejo razvidne pomanjkljivosti in siromaštvo takšnega razmišljanja in zavesti, vir moči. Toda te moči moramo dojemati v relaciji s sestavnimi značilnostmi družbenospolne razlike. So moči, ki izhajajo iz izključenosti; in prednost, ki jo takšna 'zavest manjšine' ima, je odvisna od tega, da se izogibamo njenemu sprejetju kot konkurenčni normi.[1]

Poskus, da bi opredelili in potrdili karkoli razločevalno 'ženskega', je v kontekstu dejanske neenakosti tvegan. Če bi bila celotna paleta človeških aktivnosti – tako vzgoja, ki je bila tradicionalno gledano stvar zasebne sfere, kot aktivnosti, ki so bile doslej del javne sfere – prosto razpoložljiva vsem, bi za raziskavo biološkospolne razlike obstajala manjša nevarnost ponavljanja norm in stereotipov, ki so enako okrnili moške in ženske. Toda to še ne pomeni, da moramo, če želimo realizacijo ideje o enaki razpoložljivosti, počakati z razkritjem in kritiziranjem moškosti idealov Razuma; slednje je lahko celo pomemben prispevek k uresničitvi le-teh.

Očrnitev 'ženskega' je za feministke, razumljivo, najbolj izstopajoč vidik moškosti filozofske tradicije, a to ne pomeni, da omenjeno sporno vprašanje ni takisto pomembno za moške. Življenja žensk vsebujejo osiromašene omejitve Razumovega preseganja spodnjega sveta. Toda moškost, kot smo jo podedovali, odredi osiromašenje in ranljivost 'javnega' Razuma. Razumevanje prispevka preteklih misli k današnji 'moški' in 'ženski' zavesti lahko tako pomaga moškim in ženskam k dostopnosti različnih intelektualnih stilov in značajev. Pri tem ni potrebno, da vsebuje zanikanje vseh razlik. Sodobna zavest, moška in ženska, odraža pretekle filozofske ideale, zraven tega pa tudi pretekle razlike v družbeni organizaciji življenja moških in žensk. Takšnih razlik ni potrebno sprejeti kot norme; že samo razumevanje razlik je lahko vir bogastva in raznovrstnosti človeškega življenja, katerega celotna paleta možnosti in izkušenj je prosto dostopna tako moškim kot ženskam.

Ali obstaja rešitev v idealu Razuma, ki ne pozna biološkega spola? Ne glede na to, kakšna vznesenost nad tem idealom je vladala v preteklosti, noben poskus ali metoda uresničitve le-tega ni vodila do prepoznanja razlik med moškim in ženskim umom, ustvarjenim in izraženim v družbenem kontekstu dejanskih neenakosti. Toda prihodnost še ni izgubljena. Podobno dvoumnost lahko zasle-

[1] Fraza 'zavest manjšine' je iz G. Deleuze, 'Philosophie et minorite?', *Critique*, 369 (1978), str. 154-5.

dimo v Heglovem znanem govoru o veri v Razum, ki je strnjen v slogan, da je realno racionalno in racionalno realno. To je, nič kaj presenetljivo, stališče mnogih, to je tistih, ki so to razumeli kot nejasno racionalizacijo statusa quo. Hkrati pa lahko to razumemo kot izražanje ideala – kot sprejemanje vere, da iracionalno ne bo prevladalo. Takšno upanje je lahko na prvi pogled naivno, toda to še ne pomeni, da je slabo. Samozavestno zatrjevanje, da Razum 'ne pozna biološkega spola', lahko pomeni, da imamo za realnost nekaj, kar je, če je sploh veljavno, takšno zgolj kot ideal. Idealna enakost, na tem ali kateremkoli drugem področju, lahko prikriva dejanske neenakosti. Kljub temu je veliko filozofovih upov in navdihov nasprotnih temu. Ideali Razuma so dejansko moški; in če obstaja Razum, ki naj bi izvorno bil razum vseh ljudi, je to nekaj, kar moramo doseči v prihodnosti in ne slaviti v sedanjosti. Pretekli ideali Razuma, ki so daleč od preseganja biološkospolne razlike, so jo pomagali osnovati oziroma utemeljiti. Z idejami o moškosti, ki so se razvile pod krinko nevtralnih idealov Razuma, pa so na izgubi tako ženske kot moški.

Filozofi so svoje aktivnosti raziskovanja Razuma opredelili zunaj pogojnih učinkov zgodovinskih okoliščin in družbenih struktur. Toda kljub njihovemu namenu, da prekoračijo te možnosti, se je družbena organizacija biološkospolne razlike močno dotaknila (in se je močno dotikala) filozofije. Celotna dimenzija moškosti v filozofski preteklosti postaja razvidna šele sedaj. Kljub njihovi želji po brezčasni resnici izraža zgodovina filozofije značilne poglobitve in samozaznavanja tistih ljudi, ki so imeli v preteklosti dostop do aktivnosti. Filozofi so bili v različnih obdobjih zgodovine duhovniki, intelektualci in univerzitetni profesorji. Vsem tem je skozi zgodovino skupno to, da so bili pretežno moški. Odsotnost žensk iz filozofske tradicije pa pomeni, da je konceptualizacijo Razuma naredil izključno moški. Potemtakem ni čudno, da se rezultat tega odraža v dojemanju filozofije kot moške dejavnosti. To pa še ne pomeni, da ni bilo v zgodovini zahodne misli nobene filozofinje. Bile so filozofinje, kot sta Philonova in Avguštinova ženska Razuma, kljub ženskosti, ne pa zaradi ženskosti. Oblikovanje idealov Razuma kot takšnega je tako potekalo brez kakršnihkoli vnešenih podatkov o ženskosti.

Z vključevanjem žensk na področje filozofije je bilo pričakovati, (i) da bo v ospredju zanimanje za pojem, idejo oziroma vpliv moškosti v filozofski preteklosti oziroma moškosti idealov Razuma in (ii) da bo raziskave in razprave spremljal občutek antagonizma med feminizmom in filozofijo. Videli smo, da je filozofija močno prispevala k izključevanju ženskega s področja kulturnih idealov, in to na takšne načine, da tega ne moremo odpraviti kot majhno zmoto filozofskih predstav. Prav tako pa je pomembno, da pravilno razumemo napetosti med feminizmom in filozofijo. Izključitev ženskega ni rezultat nobene zarote moških filozofov. Videli smo, da se včasih lahko takšne stvari zgodijo navkljub avtorjevi zavestni pozornosti. V tekstih, kjer pa se izključitev ženskega eksplicitno pojavi, je to, glede na osrednji namen teksta, postranska tema; in pogosto se pojavi zgolj v konjunkciji s tekstom, ki vsebuje družbene strukture – konfiguracija, ki je pogosto videna zgolj retrospektivno.

Zaskrbljenost feministk glede idealov Razuma je včasih izražena kot zavrnitev domnevno moških načel racionalne misli. To je medvedja usluga, saj lahko pro-

fesionalni filozofi takšna razmišljanja in tekste z lahkoto zavrnejo kot zmedo v govorih o moškosti razuma. Kot sem predstavila na začetku, lahko feministkam sodobna filozofska preokupacija z zahtevami po racionalnem mišljenju, objektivnosti resnice in postopki racionalnega argumenta oteži, da bi videle pomembnost kritike širših družbenih idealov, ki so povezani z Razumom. Trditev, da je Razum moški konstrukt, nujno še ne pomeni biološkospolnega relativizma resnice ali kakršnegakoli predloga, da so načela logičnega razmišljanja veljavna za logično misleče osebe moškega biološkega spola, a ne držijo za logično misleče osebe ženskega biološkega spola.

Filozofi lahko vzamejo resno feministično nezadovoljstvo z moškostjo Razuma, ne da bi morali pri tem zavrniti Razum oziroma filozofijo. Takšna kritika idealov Razuma je lahko videna kot stalnica v zelo stari veji zahodne filozofske tradicije; osrednji cilj je bil izpostaviti refleksivno zavedanje globljih struktur podedovanih idealov Razuma. Filozofija je opredelila ideale Razuma z izključenostjo 'ženskega'. Ti ideali pa hkrati vsebujejo vire za kritično refleksijo, tako njih samih kot njihove lastne aspiracije. Na srečo filozofija ni tisto, kar je v preteklosti ponosno trdila, da je – brezčasna racionalna predstavitev realnosti, prosta vseh pogojnih učinkov zgodovine.

Že sam študij zgodovine filozofije lahko pomeni vključevanje v eno izmed oblik kulturne kritike. Malokdo deli danes Heglovo vizijo zgodovine filozofije kot enakomerne in nespremenljive poti napredka razuma skozi človeško zgodovino. Pa vendar le-ta razkriva prenašanje načinov oblikovanja razuma, ki so imeli (tako slab kot dober) formativni vpliv na kulturne ideale in ki v sodobni zavesti še vedno vzniknejo na površje. Sama sem poskušala predstaviti, kako so ti pogledi Razuma povezani z distinkcijo moško-žensko. Pri tem sem seveda pogosto izpostavila tiste točke tem filozofov, ki jih oni sami niso pri lastni zaznavi teme. Lahko se celo zdi, da sem s tem, ko sem na takšen način v središče tega teksta postavila distinkcijo moško-žensko, zgodovino filozofije prikazala napačno. Toda filozofi, ki pripovedujejo zgodbe o filozofski preteklosti, to vedno storijo s stališča njihove lastne preokupacije, ki si jo delijo s svojimi nefilozofskimi sodobniki – zastavljanje vprašanj, ki ne predstavljajo središča raziskav filozofov, ki jih razlagajo.

Osvetliti distinkcijo moško-žensko v relaciji s filozofskimi teksti ne pomeni potvarjanja zgodovine filozofije. Res pa je, da moramo upoštevati časovni odmik, ki nas loči od mislecev v preteklosti. Resno moramo vzeti zahtevo po časovni distanci, kar pomeni seveda tudi to, da se jasno zavedamo, kaj je bilo za mislece same osrednjega pomena v njihovih lastnih raziskavah. Ta vaja zahteva nenehno napetost med potrebo, da soočimo ideale iz preteklosti s perspektivami iz sedanjosti, in pa, po drugi strani, enako močno zahtevo, da pošteno predstavimo, kaj so avtorji menili o tem, kar so sami delali. Konstruktivna rešitev napetosti med sodobnim feminizmom in preteklo filozofijo zahteva, da pošteno obravnavamo obe zahtevi.